"փոսի" տիպ։ Եզերքներուն այլեւայլ տեղերը տաք աղբիւրներ կը տեսնուին. տեղ տեղ այս աղբիւրներուն քով հին շէնքերու մնացորդները կը գտնուին. նմանապէս բազմաթիւ տեղեր իրենց անունն առած են այս աղբիւրներէն։ Զուրյն այս զարմանալի կազմութենէն կը տեսնուի որ այստեղ առջեւիս ունինք "փոս" ըսուած ձոր մը, որ հոս արտաքոյ կարգի նշանակութիւն մ'ունի։ Անտիոքի քով՝ Էլ-Ամքի դաշտին մէջ կը վերջանայ արեւելեան Ափրիկէի մեծ "փոսին" կազմախօսական մակերեւութային մեծ երեւոյթներէն մէկը, Ասորիքի մեծ երկարաձիգ ձորը, որ լոկ շարունակութիւնն է այն ահագին խոնարհման գծին՝ որ հարաւային լայնութեան 18 աստիճանին վրայ՝ Զամբէզիի վարի կողմէն սկսելով եւ լճերու երկրէն անցնելով կը հասնի մինչեւ Կարմիր ծով եւ Ադաքակողման Ասիա։ Հարաւ-արեւելեան Ափրիկէի մէջ՝ այս ակօսին սկիզբը կը ցուցնէ մերձաւորապէս Գրինվիչի արեւելքէն 36. միջօրէականը. նոյն միջօրէականը կ'անցնի նաեւ Ասորիքի երկարաձեւ ձորին ու Էլ-Ամքի դաշտին մէջէն։

Բլանկենհոռն, որ Քարա-սուի ձորին մէկ փոքր մասը տեսնելու առիթ ունեցած էր, կ'ըսէ թէ ձորին դաշտը մեծ նմանութիւն ունի Բէքա'այի հետ։ Էլ-Համմանի նոր-հեփեստեան քարերն ու ծծմբային ջերմուկները յաւաջ բերելով՝ "փոսին պարզ ու յետնագոյն ժամանակի խոնարհում ըլլալը"[1] պաշտպանող կարծիքին դէմ կ'ելլէ՝ յենլով ձորին սահմանը կազմող երկու շղթաներուն կազմախօսական անմնմանութեան վրայ — Գեւուբ-դաղ կը բաղկանայ հնակենդանական խաւերէ, իսկ Քարդալար-դաղ կանաչ երկաթաքարէ եւ հորիզոնական դիրքով կուտակուած եւոկենխաւերէ։ Սակայն Ասորւոց "փոսին" կազմութեանն ատեն՝ անկարելի չի համարիր Քարա-սուի ձորոյն մէջ հրաշնչութեամբ երկայնաձեւ փլումներ յաւաջ եկած ըլլալը։

Եթէ Բլանկենհոռնի եւ Հումման-Պուխշտայնի աշխարհագրոյց տախտակներն օգնութեան առնլով՝ նոր տեղեկութիւնները քննուին, սա եզրակացութեան կը յանգինք թէ Ասորւոց "փոսին" խոնարհման երեւոյթն Էլ-Ամքի դաշտէն անդին ալ կը շարունակուի։ Այն երկու շղթաներուն շեշտեալ անմնմանութիւնն այս կարծիքին հակառակ չ'ելլեր։ Ասիկա՝ Հնդիկ-Ափրիկէի հին ժամանակները ծալք ծալք եղած եւ հորիզոնական դիրքով կուտակուած նիւթերով ծածկուած զանգուածն է, որ հեռուն հիւսիսակողմը՝ հաւանականագոյնս Պարաշի քով՝ արեւմտեան Անտիտաւրոսի միջին-հին ծալքերուն հանդիպելով կը վերջանայ։ Բասաքարերն ու հրաբղխային փխարաքարերն, որ ամբողջ ձորոյն երկայնութեանը կը տեսնուին, այս կարծիքն աւելի եւս կը հաստատեն։

Գիտնականաբար այս գիծը տակաւին շատ անծանօթ է, եւ բաղձալի է որ երկրիս կեղեւին կազմախօսութեան ընդհանուր սկզբունքներուն համար մեծ կարեւորութիւն ունեցող այս մասն նորագոյն ուղեւորներուն աչքէն չվրիպէր։

ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ

ԱՐԱԲԿԻՐԻ ԳԱՒԱՌԱՐԱՐՔՈՒ ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Զայնական Ուսումնասիրութիւն։

Բ.

Զայնական Փոփոխութիւններ։

§ I. Զայնաւորները։

1. ա ձայնաւորը։

43. Արաբկիրի բարբառին մէջ, ա ձայնաւորը շատ քիչ փոփոխութեանց ենթակայ է։ Այս առաջին ձայնաւորին վրայ ըսելիքներս հետեւեալներն են.

Ա. Միավանկ բառերուն աը, բնականաբար շեշտի տակ իյնալով, անփոփոխ կը մնայ. օր. աչ՛, աբ՛Ղ, բաբ՛Ղ, հաՀ, մաբ՛, հաբ՛, հաց, բաց, խաՂ, աՂ երեւակայական ալեսաբեր էակ, աա, ապ, ան, յա՛ք ափ ձեռաց. յաբ՛գ, բաբ՛Ղ, բաՂ, գան կողմ. բան շիճուկ. բաա՛ հաւու թառելու տեղ, լաՂ համբ, լաՂ համբ, լաՂ լաց լինել, ձաՂ, կաՂ, ճաՂ, ճաբ, լաՂ, սաՂ, սանգ, սաՂ երկանը քոյր, գաՂ թք. ոստ, ճիւղ. գաՂ, ցանՂ, բաբ՛, բաբ՛Ղ. բաՂ եան։

Բացառութիւն կը կազմէ միայն յերդ յարդ, որ փխկ. յաբ՛Ղ, լինելու յերդ է եղեր։

Ը. Երկվանկեան բառերուն շեշտեալ աը գաւառաբարբառիս մէջ անփոփոխ կը մնայ. օր. աչխաբ՛գ, ադբ՛ա, բանձաբ՛գ, բաղաբ՛Ղ, գանկաբ՛ա, գանկաբ՛գ, գբամ՛Ղ, խոշաբ՛, խաբ՛ա, լաա՛Ղ,

[1] Grundzüge der Geologie und physikalischen Geographie von Nordsyrien, von Dr. M. Blankenhorn. Berlin 1891.

digitised by A.R.A.R.@

խաղալ, խանձոտ, խարխալ, ծփալ, լամալ, համալ, հեծան, մխաքր, մակարդ, մոլմալ, մանկալ, մոթալ, մարգալ, շաղալ, պոպանել, պորոտ, ցրվալ, փոսոտ, օրան եւն։

Բացառութիւն կը կազմեն, այս օրէնքէն՝ գոլորոշ, լոշոն, լանկոտ, լանգոտ, ոլլամ, բալամ, փանոկ ի նորոշ, լոտոր, լանիտ, նիլոշ, որոնց շեշտեալ ոը փոխուած է ո՞ի. բայց դիտելու է թէ բոլոր այս բառերը թուրքերէն են կամ, թրքերէնի հետ մի եւ նոյնը։

44. Ուրեմն վերի 43 թուի. ա) եւ բ) համարներէն կ'երեւայ որ Աբեթիէրի թարգմանին մէջ նէրոյ վէրէն վանին վրայ նը դրուած դէր։ Այս օրէնքը միշտ եւ ամէն տեղ իւր զօրութիւնը պիտի ունենայ։

45. Երեք վանկէ բաղկացած բառերուն մէջ ոը հետեւեալ կերպով կը վարուի.

Ա. Եռավանկ բառերուն, շեշտէն անմիջապէս առաջ գտնուող ոը կ'անհետանայ. օր. խոթիկ կոճակիվ, հարանցոտ հարանցոյ, դանալ վանալ[1] մեծանալ, հարանիք հարանիք. լրնալ լոգանալ, մարդիկ մարգարիտ, կարկանալ կարկատանել եւ կարկանել եւ վերջապէս կարկանել, կրծալ, գողալ, ոնծել, մոռալ, գոգալիլ, քարնալ բարկանալ՝ կրակի. գանկել, ծամվալ. ծանել ժամանել, ծարվանալ ծարվանալ. ծառաւանալ եւն եւն։

Ը. Եռավանկ բառերուն երկրորդ վանկին ոը, կը փոխուի ի, շեշտէն զգուելուն համար. օր. պարզիկն, վարձրկեր, պաղարոտ, հիվանդանալ հիւանդանալ. այս բառս նախ՝ ըստ օրինաց անցած է հիւանդանալ կամ հիւանդանալ ձեւէն եւ յետոյ եղած է հիվանդանալ, վարձրկեր, կարկառն, յարձրնել առաջնեկ. ուր ընդէն առաջ անցեր է. դրդիմամ մեղուամամ. եւն։ Այս ը կ'աւելնայ բնականաբար վասն զի բոլ, ցծդ, ղոս, ինի նման բաղաձայններ իրարու քով գալով՝ առանց ձայնաւորի՝ անմարսելի խմբեր կը կազմեն։

Գ. Այս կանոնէն կը զարտուղի՝ էրանէցոս վերակացու, ուր շեշտէն անմիջապէս առաջ գտնուող ան եի է փոխուեր. թէպէտ կարելի է ըսել որ կեցոս նոյնչափ հին է օրշափ ացոս։

Սոյն կանոնին չեն հնազանդիր նոյնպէս՝ ոբգոտ+էգ, ոբրն+նիսիկ, գբանոկ+ոկ, գեմոս+կոն, ծակ+ասեղ, կրն+ակիգոր, կրն+ակիգիր, հարս+ակիգոր, գող+ակիգիր, մամ+վիկ, գան+գեղ, ինս+հոր, ինս+մոր բառերը, որոնք բաղադրեալ եւ համեմատաբար նոր բառեր են եւ իրենց բաղադրութեան դրոշմը դեռ չէ եղծուած կանոնին հնազանդելու համար։

Իսկ բուն բացառութիւն կազմողներն են՝ ոնիլոգիր, գիմանալ, եմոնէ, պոպանձել (թէպէտ կ'ըսեն պոպանձեցաս), պիվանիկ, վանալ, գանջանալ (նոր եւ գիտական բառ, թէեւ կ'ըսեն գանջանալն մէջ յեղեղ), ջիանալ, ղրանալ, խորանալ, խորանիկ, կոլանիկ, կոլանիկ բառերը, որոց առաջին ուղիղ ուղղական նի շնորհիւ պահած են ոը, իսկ մնացեալները ծագումով մութ բառեր են։

45. ա ձայնաւորը կը փոխուի ո՞ի, այսինքն բոլորովին գոց՝ իբր ՝ = կ'արտասանուի (ճիշտ լատինական ĩի նման) երբ ը նայ գրին քով կը գտնուի[1], կը պատահի մանաւանդ միավանկ բառերուն մէջ եւ բազմավանկերուն վերջը. օր. ը՞ն, գ՞ն, պ՞ն, ո՞ն, ը՞ն, տ՞ն, ի՞ն, տ՞գ՞ն, եւն։

46. ա ռնգական ը ի կը փոխուի ռնգական տառերուն քով եւ կ'արտասանուի իբր ը՞ն՝, ուր երկար շեշտ դնելու է ոը վրայ եւ կարճ նի վրայ[2]. օր. անգամ՝ արտասանել ոը՞նգամ, անճոթ թթ. հազիւ, արտասանէ ոը՞նճոթ, ճանգա, արտասանէ ճանգա, եւն։ ան այստեղ բոլորովին ռնգական է. մեր գաւառաբարբառներէն շատերուն մէջ ռնգական ձայնաւորներ կան, որոնք օր մ'անշուշտ երեւան պիտի ելնեն երբ խոշի մնոք եւ գիտական խստութեամբ քննուին մեր բարբառները, որոնք զանազան տեսակի գանձեր երեւան պիտի հանեն։

47. Գանք վերջապէս, ի մեկ ուրիշ փոփոխութեան որ բարբառիս մէջ գլխաւոր տեղը կը բռնէ. այն է ոը, որուն արտասանութեան վրայ խօսեցանք արդէն Ա. Գլխին մէջ[3]։ Այժմ տեսնենք թէ ուսկից եւ ինչպէս առաջ կու գայ այս ձայնաւորը։ Ուսկից առաջ գալը, այսինքն որ գրերէն ծագիլը, դիւրին է իմանալ, բայց թէ ի՞նչպէս՝ աւելի դժուար է ըսել։

Ա. Ի՞նչ գրերէ առաջ կու գայ այս տառը։

1. Պարզ ա տառը կը փոխուի ո՞ի հետեւեալ օրինակներուն մէջ՝ ա՞ղաւ, ա՞կիզ, ա՞ճառ՝, ա՞նիա՞ր՝, յա՞ճա՞ թթ. աճապա = արդեօք. յա՞մեն, յա՞մղաբ, յա՞մեք, յա՞ալի, յա՞ալեանի, գա՞ալ՝, գա՞ալիք, գա՞գ՞ոյ, եւա՞ի, եմա՞ի, ղա՞մալիլ, ղա՞մալիլ, ի՞ալիկ, ծա՞ր, իշղա՞ա, իշղա՞ա, լա՞ան, լա՞նիա՞, լա՞ղ, խա՞գա՞ն, կա՞ղ՞ն, կա՞ղ՞ն, հա՞ղ, հա՞գ, հա՞գիկ, մա՞գ՞ա՞, ղա՞ա՞, ղա՞գ, ղա՞գ, ղա՞գ, ղա՞գ,

1 Ցեռ բառագրութեան մէջ Ալիի բառը։

1 Ցեռ վերը Թիւ. 6.

2 Ցեռ վերը Թիւ. 7.

3 Ցեռ վերը Թիւ. 8 ամբողջապէս։

digitised by A.R.A.R.@

լ՞ը՞ֆ՝ = ծիածան, ֆլ՞ն, գ՞ոյ՝, ը՞ռ՞ֆ՝, ը՞ր՞-ֆիկ, ա՞ը՞, գ՞ա՞ր՞, ր՞ա՞ն, բ՞ա՞ը՞, ֆ՞ր՞ֆ՞ն, ֆ՞ֆ՞ր՞, ֆ՞ֆ՞ն՝.

2. ՝՞ առաջ եկեր է այէն հետեւեալ բառերուն մէջ՝ ֆէ՞ն՝ կլայեկ, ֆէ՞ֆէ կլայեկել. ա՞ֆ՝ը.

3. ՝՞ կը ծագի եէն հետեւեալ օրինակներուն մէջ. ֆ՞՝՞ռ՝ կեռաս, ֆ՞՝՞ռ՝ը՞ռեռնել կամ բեռնալ. ֆ՞՝՞ռ՝ ձեռք, ֆ՞մ՞՝՞ ձմեռ, ֆ՞՝՞ն՝՞ռ՝ ճենճերուտ, ֆ՞՝՞ն՝ ճենճեր.

4. Վերջապէս ֆ՝ ձայնաւորէն առաջ եկած ՝՞երն կը տեսնուին հետեւեալ օրինակներուն մէջ՝ ֆէ՞՝՞ռ՝, ֆէ՞՝՞ռ՝ը՞, լ՞ֆ՞՝՞ Թք. շիլեթ:

Վերոյիշեալ բառերէն հետեւեալ եզրակացութիւնը կարելի է հանել՝

Ա. Շեշտէն զրկուած ՝ը կը փոխուի ՝՞ի. օր. ա՞կի՞շ, ա՞լուճ, ա՞ճուր, դ՞ա՞ր՞վ՞ր. եւն.

Բ. Շատ բառերու շեշտեալ ՝ը՝ նմանութեամբ անշեշտին՝ եղած է ՝՞ օր. դ՞ա՞ռ՝՞ն՝, յ՞ա՞մ՝՞ը՞, լ՞ա՞ռ՝՞, լ՞ա՞ն՝՞, մ՞ա՞ր՞մ՝՞ը՞, շ՞ա՞ք՝՞ը՞, շ՞ա՞լ՝թ՝՞, ֆ՞ա՞հ՝՞ը՞, բ՞ա՞ջ՝՞, ք՞ա՞ֆ՝՞. եւն: Ընդհանրապէս որ այս օրինակներուն մէջ ը տառն ալ իւր արաբերէն արտասանութեամբ նշանակելի դեր մը կը խաղայ ի նպաստ ՝՞ի:

Գ. Հայերէնի մէջ կան բառեր որոնց վերջին վանկը՝ երբ բաղկացած է ձայնաւորէ մը եւ խուսմ մը բաղաձայնէ՝ թէպէտ այսօր իբր մի վանկ ընդունուած է, բայց իսկապէս մէկ ՝՝ կ՝՝՝ վանկի արժողութիւն ունի. այս կարգի բառերուն մէջ՝ գաւառաբարբառ՝ նշանակութիւն տալով կէս վանկին ամբողջական վանկի ձայնաւորը եթէ ՝՝ կը փոխէ ՝՞ի. օր. խ՞ա՞փ՝՞ն՝ = խ՞ափանը՝, ժ՞ա՞ժ = շարժ = շ՞ա՞ր՞ժ՝. նոյն կերպով եղած են նաեւ՝ ճ՞ա՞ն՝ = (ճենճեր) ճ՞ենճ՝, ձ՞ա՞ռ = ձեռք:

Դ. Այս օրինակներէն մի քանին թուրքերէնէ փոխ առնուած են եւ կամ ԹՐԷՐԷՆԻ ձեւով արտասանուելուն համար ՝՞ ունին. օր. յ՞ա՞ճ՝՞ Թք. ա՞ճապա, յ՞ա՞մ՝՞ը Թք. ա՞մ՝ա՞ք, ֆ՞լ՞՝՞ Թք. շիլակ, ե՞մ՝՞ Թք. ե՞մ՝՞ի, լ՞՝՞մ՝՞ Թք. զ՞ա՞մ՝ի՞ եւ նմանութեամբ լ՞՝՞մ՝՞, ի՞լ՞՝՞ Թք. իշտա՞ (+ ք), իշտա՞ք՝՞ Թք. իշտա (+ ք + ա), լ՞՝՞ն՝՞ Թք. լ՞ի՞ն՝. հ՞՝՞ Թք. հ՞ա՞ պ՞ ա՞ մ՝՞ Թք. մ՞ա՞ր՞մ՝՞, լ՞՝՞մ՝՞ Թք. շիլթ՝՞, լ՞՝՞ը՞ Թք. շ՞ա՞ք՝՞ը՞, ա՞՝՞լ՝՞ Թք. ա՞ա՞լ՝՞, բ՞՝՞ռ՝՞ Թք. բ՞ա՞հ՝՞ն՝, բ՞՝՞լ՝՞ Թք. բ՞ա՞ջ՝՞, ֆ՞՝՞ֆ՝՞ Թք. ք՞ա՞ր՞ֆ՝՞ի՞. այս բառերէն շատերը Թք. ՝՞՝՞ կը գրուին ուստի եւ ՝՞ կ՝արտասանուին (տես թիւ 8):

Անմիջապէս աւելցնենք որ մենք այստեղ առաջ բերինք ամենագործածական բառերը. Արաբերի բարբառին մէջ դեռ շատ բառեր կան ՝՞ով, լենի հայերէն, թէ թրքերէնէ կամ քրդերէնէ փոխառեալ:

Բ. Ի՞նչպէս յառաջ կու գայ ա՞ տառը.

Առանց կարմրելու կը խոստովանինք թէ վերոյիշեալ եզրակացութիւնները՝ բաց ի առաջնէն՝ շատ քիչ գոհացուցիչ են ՝երու ՝՞ի փոփոխման համար, վասն զի օրէնքէն շատ աւելի զարտուղութիւններ կան: Ուրեմն գրեթէ չկայ ընդհանուր կանոն մը՝ որուն վրայ յենլով, ըսենք թէ այս ինչ պարագային ՝՞ ձայնը ծագում կ՝առնու, բայց եթէ չկայ օրէնք մը որ բացատրէ թէ երբ ՝՞ յառաջ կու գայ, կարծես թէ, կան սակայն պարագաներ, որոնք այս ձայնին ծնունդ առնելուն խոչդոտ կը դառնան: Բառերու մէջ՝ զանազան բաղաձայն տառերու ներկայութիւնը կ՝արգիլէ այս ձայնին երեւան գալը. այսպէս՝

1. Հագագային-կոկորդային մեղմագոյն ֆ եւ ղ բաղաձայններուն ներկայութեամբ ՝ անփոփոխ մը մնայ. օր. ՝ռ՝ֆ՝ը՞, ՝ռ՝ֆ՝էր, ՝ղը՞, ՝ղ՝ա՞, յ՞ղ՝է՞, ֆ՞՝՞ռ՝, ֆ՞ռ՝՞ն՝, ֆ՞ռ՝՞ն՝, եւն:

Այս օրէնքէն բացառութիւն կը կազմէ միայն ֆ՞ֆ՞՝՞ռ՝ բառը:

2. Ռնգային-ատամնային ն ու ն գրերուն առջեւ ՝՞ն անփոփոխ կը մնայ. օր. ՝՞ն՝ֆ՝՞ռ՝, ՝՞ն՝ֆ՝, ՝՞ռ՝՞ռ՝, ՝՞ռ՝՞ռ՝, ֆ՞ռ՝՞ռ՝, ֆ՞ռ՝՞ռ՝, ֆ՞ռ՝՞ռ՝, ՝՞ռ՝ֆ՝՞ռ՝, ՝՞ռ՝՞ռ՝՞մ՝, ՝՞ռ՝՞ռ՝ եւն:

Կը զարտուղին՝ ՝՞ն՝ֆ՝՞ը՞, ֆ՞մ՝՞ն՝, լ՞՝՞մ՝՞ն՝, բ՞՝՞ռ՝՞ն՝, բառերը:

3. Կակուղ կամ նայ-ատամնային ը, ը՞, ՝, ՝՞ և տառերուն ներկայութիւնը պատուար կը դառնայ ՝՞ին. օր. ՝՞ը՞ռ՝, ՝՞ը՞ն՝, ֆ՞ռ՝՞ռ՝, ը՞ռ՝՞ռ՝, ֆ՞ռ՝՞ռ՝, ֆ՞ռ՝՞ռ՝, ֆ՞ռ՝՞ռ՝, ՝՞ռ՝՞ռ՝՞մ՝՞ռ՝, ՝՞ռ՝՞ռ՝՞մ՝՞ռ՝, ՝՞ռ՝՞ռ՝՞մ՝՞ռ՝, ֆ

հետեւութեամբ երկրորդին եղած չէ. բ՞նա՞ն, ուր թէ չի եւ թէ ի ներկայութիւնը չէ կարողացեր ազատել կրկնակ ա՞ը. ա՞նը՞ն, նոյնպէս ա՞ի եւ չի ներկայութիւնը չէ օգներ. ա՞նի՞ն՞չի՞ ուր ի՞ եւ չի ներկայութիւնը չէ զօրեր, եւն։

Բայց, ինչպէս վերը յիշելու առիթն ունեցանք, այս բառերէն շատերը թիւրերէնէ առնուած են եւ կամ թիւրերէնի ազդեցութեամբը կը հնչուին։

4. Վերջապէս՝ ի՞, ա՞ ունեցող բառերուն մէջ ալ այս ա՞ ձայնը չի կրնար գոյութիւն ունենալ. օր.

ամ՞ը, անկա՞ռ, անո՞ւ, ապ՞ը, ֆոխ՞ի, ֆուկը՞ն, արմ՞ուկ, կ՞ուտ, կ՞ուռն, ալ՞ն, կառնո՞ի, ուրն, կ՞ուր, ալ՞ր, ա՞խէր, եւն։

48. ա՞ի կրած միւս փոփոխութիւնները բոլորովին աննշան են եւ անոնց վրայ խիստ քիչ բան կայ ըսելու։

ա՞ը կը փոխուի էի հետեւեալ բառերուն մէջ. եվել աւել, աւելի եվնալ աւելնալ, եվնորի կամ եվնորի աւելնորդ, եվել անել, ընել։

49. ա՞ը կը փոխուի էի, յ՞ոյդ բառին մէջ որ Արաբկիրի բարբառով՝ յեղի կ՞ըսուի. նոյնպէս վերակացու, նոյնպէս եւ յանել լինել, ըլալ.

50. ա՞ը ի՞ի կը փոխուի հետեւեալ երկու բառերուն մէջ. շղթա՞մ շաղգամ. թեպէտ շողգամ ձեւն ալ շատ գործածական է ուրիշ բարբառներու մէջ. հով՞ հով, զովատուն, քամի, այս բառս ալ, իւր վերջին վանկի՞ էն կ՞երեւայ թէ թիւրերէն հավ՞ բառէն փոխ առնուած է, ուր առաջին ա՞ փոխուած է ի՞։

51. Վերջապէս ա՞ը կը փոխուի յ՞ ձայնին հետեւեալ օրինակներուն մէջ. յանկոլն անկողնն, յբ՞ կամ ըմ՞ թք. ամնա = բայց, սակայն, յբդ՞ ապա, հապա, ի հարկէ, յանոճ ականջ՝ ձեւ մը որ յատուկ է շատ մը գաւառաբարբառներու. յանիլ անկանիլ, իյնալ։ Շփոթուելնէ խոյս տալու համար ըսենք թէ 48—51 թուերուն մէջ ա՞ի կրած փոփոխութիւնները բոլորովին զարտուղութիւններ են։ Անոնք ձայնագիտական հանգամանքներ չեն ներկայացներ, այլ ընդհանուր երեւոյթներ են, զորս մենք առաջ բերինք. մանաւանդ որ անոնցմէ շատերը յատուկ են ուրիշ գաւառաբարբառներու ալ։

2. ե ձայնաւորը.

52. ե ձայնաւորը շատ մը փոփոխութեանց ենթակայ է. նա կը փոխուի ա՞ի, ի՞ի, յ՞ի՞, ի՞ եւ ի՞։

Բայց եի բոլոր այս փոփոխութիւններէն եւ ոչ մին ձայնագիտական հանգամանք ունին. անոնք պարզ երեւոյթներ են, զորս մենք յառաջ պիտի բերենք իբր երեւոյթ միայն. մանաւանդ որ անոնցմէ շատերն ընդհանուր երեւոյթներ են մեր գրեթէ բոլոր գաւառաբարբառներուն (մանաւանդ արեւմտեան գաւառներուն) այսինքն կը պատահին նոյն ձեւով կամ ձեւերով ուրիշ բարբառներու մէջ ալ, առանց ձայնագիտական ընդհանուր օրէնքի մը հպատակելու. ասոնք ձայնագիտական պարզ խոտորումներ (anomalie) են, որոնք հայերէնի սկզբնական ձեւէն այս ձեւերուն փոխուելու համար ոչ թէ ձայնագիտական կանոնէ մ՚անցած են, այլ ուրիշ անանուն, կարելի է ըսել, ֆանտազիա՞ ուղղութեան մը հետեւած են, որ մեզ բոլորովին անծանօթ է։ Այսպէս օրինակի համար, ախթաբ, էրեւ, հրեշտակ, յերկնքն, էրեւելն, ըլանի, ելալ, երվալ, եւն ձեւերը, եղբայր, երկաթ, հրեշտակ, երեկոյ, երեցկին, եղանգ, ելանել, երեւալ ձեւերէն առաջ եկած լինել ընթադրելը, այսինքն առաջիններն երկրորդներուն մէկ ձայնական ձեւը կարծելը, գիտական խստապահանջութեան տեսակէտով, ճիշդ չէ. վասն զի ասոնք ըմբռնում եւ ընդհանուր երեւոյթներ են, որոնց հետ գիտական ձայնագիտութիւնը գործ չունի։

Ուստի մենք կը գոհանանք՝ այս երեւոյթները կամ խոտորումները՝ առ այժմ միայն արձանագրելով, սպասելով որ այս օդի մէջ թռչտող երեւոյթները բազմանան եւ մի օր — ով գիտէ երբ — գուցէ կարելի լինի զանոնք օրէնքի մէջ խօթել։ Այսքանը բաւ համարելով անցնինք այժմ եի զանազան փոփոխութեանց։

53. Երկու կամ աւելի վանկերէ բաղկացած բառերուն մէջ, շեշտէն անմիջապէս յառաջ գտնուող վանկին եը կը փոխուի ա՞ի՞ օր.

ախփար եղբայր, ստուզկին ստեպղին. Սարեկ սերեկ, համաս(տու) համեստու. համեստուհի.

54. ե կը փոխուի ա՞ի հետեւեալ օրինակներուն մէջ՝ ա՞ռառ երեսուն. բառս նախ կոսընցուցած է իւր միջին եը (տես ասոր համար աւելի վարը թիւ 60) որով եղած է եառուն եւ յետոյ (ըստ թիւ 53 ի կանոնին) ա՞ռառ. [կլա՞կ = կլայեկ = *կլէյեկ ուստի՝ առուգանութեան համար է մ՚աւելնալով՝ կլա՞կ. [յա՞ռ = (ըստ բարբառիս) *յէ՚եռ *յեռ ուսկից ձա՞ռք. [բա՞հա՞ն = բեհան՝ ըստ 53 թուի։

55. ե կը փոխուի յա՞ի՞ յա՞ եռ, եռալ բառին մէջ։

digitised by A.R.A.R.@

56. Եի մակ փոփոխութիւնն է նաեւ, ի ձայնին վերածուիլը։

Ինչպէս վերը (թիւ 53) ըսինք է = ա, նոյնը հոս կրկնելու է թէ՝ երկու կամ աւելի վանդերէ բաղկացած բառերուն մէջ, շեշտի անմիջապէս յառաջ գտնուող վանդին եռ կը փոխուի ի։

ա. Հետագայ բառերուն մէջ՝

էրեւ* երեք, հրի՛շտակ հրեշտակ, քաղքինդա՛ն բարեկենդան, լիմո՛ն լեմոն, յերկի՛ն երեկոյ, Քիմի՛ Գեվորգ կամ Գէորգ. փասվերի՛ տասներեք, էրեանի՛ն երեցկին։

բ. Առանց շեշտային նկատողութեան, բարբառիս մէջ հայերէնի բոլոր եռ վերջաւորող բայերը՝ էլի կը փոխուին, ինչպէս պիտի տեսնենք գործիս Գ. Մասին՝ Շեւախօսութեան մէջ։

57. է = ը. Դարձեալ՝ շեշտեալ վանդին նախորդ վանդին մէջ գտնուող եռ կը փոխուի ը։ օր.

ըսի՛նվ եղանգ, Մելքո՛ն մելքոն, ելքի՛ քեզի, ելքի՛ն ձեղքելը, յեղի՛ ձեզի, մեղի՛ մեզի, ելքի՛ ձեղք, (ձի՛ եղ), ելը՝ շեռ (իրը ձի՛ եռ). ելնոտ ձեռնոտ, ձեռնձերոտ։

58. Եը եի կամ յեի կը փոխուի հետեւեալ օրինակներուն մէջ, ճիշտ շեշտէ զգուելուն համար։

ա. է = ե.

Էրիոտ երդում. էլալ ելանել, ելլել = էլալ. էրեւ երեւ. էրնեվ երանի, էրվալ երեւալ. երեւիլ = *էրվիլ ուստի՝ էրվալ. էրվալէն եկած է նմանութեան՝ էրվանալ երեւնալ. էրեւոտ երկու.

բ. է = յե.

յէրկան երկայն, յէրվնալ երկարել, յէրեվ երեկ, յեռ եռ, յերալ երաշ, յէ՞ի երբ։

59. է ձայնաւորը ո կամ օ կը փոխուի ը(ո)ի ցերեկ բառին մէջ, մի ձեւ՝ որ յատուկ է շատ մը գաւառաբարբառներու։

60. Վերջապէս է բոլորովին կ'անհետանայ հետեւեալ բառերուն մէջ.

Հայլ Հայելի՝ հետեւանք նախորդ այ երկբարբառին.

Լրա վերայ՝ շեշտը ա՛ի վրայ լինելով է անշեշտ մնացած եւ ինկած է.

Լրանեցոտ՝ նոյնը պատահեր է ինչպէս վրա՛ի մէջ.

ա՞ռաուն երեսուն՝ է ը անշեշտ լինելուն ինկեր է.

քաղքինդա՛ն բարեկենդան՝ երկրորդ էին ի փոխուելուն առաջինն ինկեր է։

61. Վերջացնելու համար, աւելցնենք թէ Արաբկիրի բարբառին մէջ է ձայնաւորը, թէ բառին սկիզբը եւ թէ մանաւանդ բառին մէջն եւ վերջը էի կը փոխուի եւ կամ բոլորովին կը շփոթի՝ արտասանութեամբ՝ էի հետ։

Իսկապէս եռվ սկսող բոլոր բառերը հետեւեալներն են՝ ելա՞ն, եղնջտնել, երլերմոտ, եղոտ, եղալ (կամ էղլի), եղլիլ (կամ էղկիլ), եղոտ, եմա՞նի, երբ, երվնալ (կամ երվնալ)։

Ուրիշ ամէն տեղ, ամէն դիրքի մէջ, ամէն ժամանակ, թէ միավանկ եւ թէ բազմավանկ բառերուն մէջ է կը շփոթի էի հետ։

(Շարունակելի։) ՄԵԼԻՔ Ս. ԴԱՒԻԹ-ԲԻԿ

ՍԱՐԴԻ ԼԵԶՈՒԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

(Շարունակութիւն։)

Է.

Լեզուացեղերն եւ լեզուին մէկ ծագում ունենալուն խնդիրը։

Արդի լեզուագիտութեան շօշափած ամենակարեւոր խնդիրներէն մէկուն վրայ պիտի խօսինք այս գլխուն մէջ։ Եթէ լեզուի մը վրայ ազդող երկու գլխաւոր ազդակներն՝ այսինքն հնչման եւ նշանակութեան փոփոխութիւնը միշտ աչքի առջեւ ունենանք, բնաւ տեղի չի մնար զարմանալու թէ այսչափ այլազան լեզուներ ինչպէս մէկ լեզուէ յառաջ են եկեր։ Լեզու մը որ կը խօսուի, հարկ է որ փոփոխուի, տարբերի։ Եթէ այսօր մեծ խնդիր կը յուզուի այս նկատմամբ, պատճառը պարզապէս իրին հեռաքերութիւնն է։ Բայց եթէ անարմբնելի կ'երեւայ մեզի թէ ինչպէս այսպիսի՝ իրարմէ բոլորովին տարբեր լեզուներ կարենան հասարակաց արմատ ունենալ, այս "անարմբնելիութիւնը" չի կրնար ղնասել իրականութեան։ Համեմատաբար նոր է լեզուագիտութիւնն իբր գիտութիւն։ Լեզուագէտք վիճաբանած են յառաջներն այս նիւթիս նկատմամբ, փոխանակ — քննելու։ Այսօր մեր գաւառականներէն երկուքը միայն իրարու համեմատողը՝ անհուն տարբերութիւններ պիտի նշմարէ երկուքին մէջ. պիտի փորձուի ըսելու թէ տարբեր լեզուներ են այս երկուքը. բայց իրականութիւնն հաստատուն պիտի մնայ։ Պէտք է խուզարկութիւններն յառաջ տանիլ եւ ապագան պիտի լուսաւորէ անցեալը։ Արդէն հին յիշատակարաններէն ունինք Ս. Գրոց այն վկայութիւնն, որուն համեմատ Բաբէլոնի աշտարակագործութեան ժամանակ խառնակուած բլլան լեզուները։ Այս հին վկայութիւնը մեկնելու մէջ է դժուարութիւնը։ Առանց պատճառի պարզապէս մերժել այս վկայութիւնը՝ ներեալ էր թերեւս ասկէ 30—40 տարի յառաջ, երբ հնութիւն մը կ'արհամարհուէր, որովհետեւ Մովսէս էր յիշատակողը։ Բնականապէս մենք հոս այս խնդիրը միայն լեզուագիտական տեսակէտով պիտի շօշափենք, եւ փութանք ըսելու թէ ուղղակի անկարելիու-

digitised by A.R.A.R.@